

Přichystalová, Renáta

Intencionálne uloženie koňa – obeť či pohreb? : niekoľko postrehov na základe nálezov z Břeclavi-Pohanska

Studia archaeologica Brunensia. 2013, vol. 18, iss. 2, pp. [13]-32

ISSN 1805-918X (print); ISSN 2336-4505 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/129097>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RENÁTA PŘICHYSTALOVÁ

INTENCIONÁLNE ULOŽENIE KOŇA – OBEŤ ČI POHREB?

Niekoľko postrehov na základe nálezov z Břeclavi-Pohanska

V európskom prostredí sa už od doby sťahovania národov stretávame s uloženiami konských kostier respektíve s pohrebmi koní aj na regulárnych pohrebiskách, aj na sídliskách. Tento zvyk je archeologicky doložitelný ešte v 11.–12. storočí. Pohreby koní boli buď súčasťou magických rituálov spojovaných s mýtom alebo mal pochovaný kôň funkciu milodaru, ktorý prináležal určitému postaveniu člena v spoločenstve. V predloženom článku je vyslovená úvaha ako možno interpretovať šesť prípadov zámerného uloženia koňa v sídliskovom kontexte z areálu hradiska Břeclav-Pohansko, a to na základe rozboru terénnej situácie v kombinácii s porovnaním podobných publikovaných ranostredovekých nálezov a taktiež s využitím známych skutočností o slovanskej mytológii a religiozite.

raný stredovek – kôň – pohrebný rítus – pohreby na sídliskách

Intentional disposal of a horse – a sacrifice or a burial? Some reflections based on findings from Břeclav-Pohansko. In European environment it is already since the Migration Period that we come upon intentionally deposited horse skeletons or horse burials in both usual graveyards and settlements. This custom is archaeologically provable still in the 11th–12th centuries. Horse burials either were part of magic rituals related to mythology or have served as an offering relevant to a specific social rank of the deceased. The presented paper reflects on how to interpret six examples of intentionally disposed horses within the settlement context in the area of the Břeclav-Pohansko stronghold by analysing the excavation findings, comparing them to similar early medieval findings published, and making use of hitherto knowledge on Slavic mythology and religiosity.

Early Middle Ages – horse – burial rite – settlement burials

---

1. Úvod

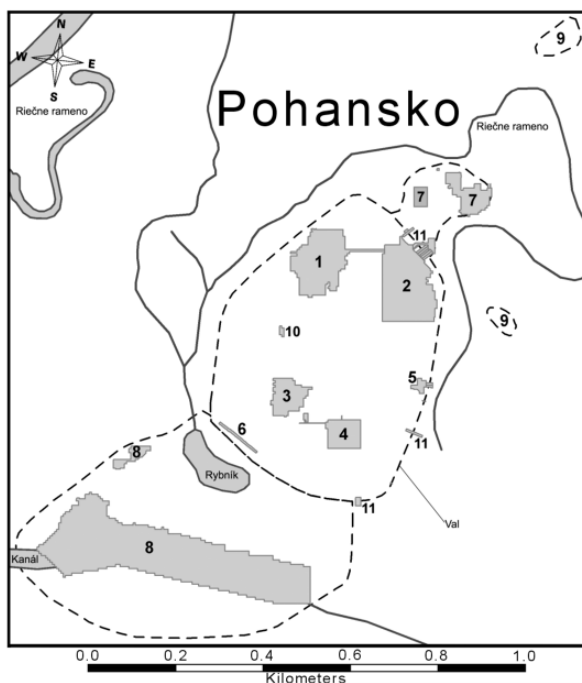
V oblasti strednej Európy sprevádzal kôň v domestikovanej forme človeka od obdobia eneolitu¹. Na základe počtu zachovaného osteologického materiálu,

---

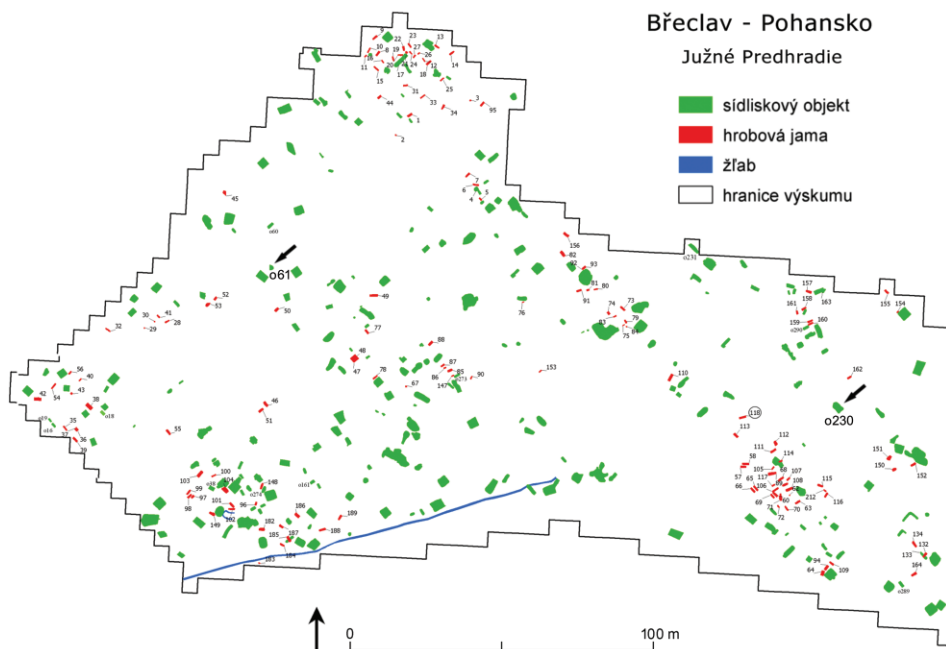
¹ Tento článok vznikol za podpory projektu GA ČR „Mezi Velkou a přemyslovskou Moravou. Archeologie kolapsu a oživení raně středověké společnosti“ (GAP405/12/0111).

oproti ostatným hospodárskym zvieratám (ovca/koza, tur, prasa), sa usudzuje, že nešlo o masívne chované zviera, primárne určené na výživu vtedajšej populácie. Kôň bol veľmi pravdepodobne využívaný predovšetkým na transport osôb a tovaru a zrejme aj ako odznak spoločenskej prestíže. V priebehu protohistorického obdobia, a potom naplno s nástupom raného stredoveku si kôň vydobyl trvalé významné postavenie v rámci ľudskej spoločnosti ako symbol spoločenského postavenia (záprah, jazda, uplatnenie vo vojenstve; *Kmeťová 2011*, 33–35). Intencionálne uloženia konských tiel či ich častí azda indikujú ich relevanciu v kulte.

V mytologických systémoch európskych náboženstiev v sebe kôň kombinoval dva antagonistické princípy. Na jednej strane predstavoval symbol solárnych božstiev – a teda neba (transportné zviera bohov a rekov). Na druhej strane bol spájaný s vodou a s podsvetím. Tu predstavoval vlhký živel, chaos, zem, oznamovateľa konca, sprievodcu. Bol teda tiež symbolom smrti (čierny kôň, napr. *Cooper 1986*, 138; *Kmeťová 2011*, 42–43; *Podborský 2006*, 171–177, 228–238). V slovanskej mytológii boli kone posvätné a predstavovali atribút slovanských snečných a vojnových bohov. Používali sa k vešteniu pri príležitosti vojenských ťažení apod. (*Profantová – Profant 2000*, 133–116).

Obr. 1. Břeclav-Pohansko. Prehľad preskúmaných polôh na hradisku v rokoch 1959–2009. Legenda: 1 – veľmožský dvorec; 2 – Lesná škôlka; 3 – tzv. Žiarové pohrebisko; 4 – Lesný hrúd; 5 – východná brána; 6 – sonda pred Zámečkom; 7 – severovýchodné predhradie; 8 – južné predhradie; 9 – pozitívne povrchové zbery; 10 – sonda pri jazierku; 11 – rezy valom.

Obr. 2. Břeclav-Pohansko, južné predhradie. Objekty so skeletom koňa sú označené čiernou šípkou.

Zámerné pochovanie konskej mršiny máme doložené ako v pravekých kultúrach, tak aj v období raného stredoveku (napr. *Kmeťová 2011; Podborský 2006; Ambros – Müller 1980; Danielisová 2003; Staščíková-Štukovská 2001*). Ich interpretácia sa pohybuje od významu kultového, spájaného s náboženskými praktikami po výklad, že išlo o pochovanie zvierat'a spolu s jeho zosnulým vlastníkom. Všetky úvahy závisia od konkrétnej nálezovej situácie a od pozorovaných obecných javov charakteristických pre konkrétnu epochu, napr. kultový význam sa pripisuje pohrebu dvoch ľudských jedincov a dvoch koní v sídliskovej jame v Großhöflein-Fölik (Dolné Rakúsko) zo staršej doby bronzovej (*Podborský 2006, obr. 53*). Naopak ako pohreb jazdca s jeho koňom je interpretovaný nález z alamanského pohrebiska Unterthürheim (*Kokkotidis 1999, Abb. 57*) či na avarskom pohrebisku Tiszafüred (*Garam 1995, 171–172*).

Uloženie koňa v kontexte sídelného areálu bolo objavené aj na veľkomoravskom hradisku Břeclav-Pohansko (obr. 1), a to na niekoľkých skúmaných polohách (*Přichystalová 2011*). Vo vnútri opevnenia boli pohreby koňa odokryté na polohách Žiarové pohrebisko, Lesná škôlka a Lesný hrúd. Mimo fortifikáciu boli intencionálne uložené konské kosti zaznamenané na južnom predhradí.

V tomto článku budú akcentované nálezy práve z južného predhradie (obr. 2), na základe podrobnej analýzy nálezových okolností preskúmaných konských pohrebov. S prihliadnutím k analogickým nálezom v regióne, datovaných do kon-

textu veľkomoravskej kultúry, a tiež za pomoci zachovaných kusých informácií o slovanských náboženských predstavách a obyčajoch sa pokúsime dešifrovať význam intencionálne uložených konských pozostatkov z Pohanska.

2. Nálezové situácie intencionálnych uložení koňa v Břeclavi-Pohansku

2.1. Žiarové pohrebisko, obj. 10, obj. 65

Obj. 10: kostra nepárnokopytníka bola uložená vo východnom výbežku plytkého nepravidelného objektu 10 (700 × 390 cm). Výklenok tvoril oválnu zahĺbeninu, v strede ktorej bol v hĺbke 70 cm od skrytého povrchu uložený zvierací skelet (*Danielisová 2003, tab. 12*). Kôň z obj. 10 mal hlavu položenú smerom k juhu a tlama smerovala na východ. Kostra bola v anatomicom poriadku po panvu, predné nohy boli položené vedľa hrudníka napravo, zadné nohy chýbali.

Obj. 65: kôň sa nachádzal na dne oválnej jamy, orientovanej SZ-JV (240 × 150 cm). Lebku bol nasmerovaný k severozápadu a tlama mierila na severovýchod, predné nohy mal skrčené pod hrud'ou a zadné natiahnuté pod celým telom (*Danielisová 2003, tab. 12*).

V blízkosti oboch koní boli pochovaní ľudskí nedospelí jedinci v skrčenej polohe. Asi 30 m juhovýchodne od koňa z obj. 10 bol odokrytý hrob ŽP/003, orientovaný lebkou na juhovýchod. A zhruba 15 m od konského skeletu z obj. 65 smerom na juhovýchod ležal hrob ŽP/031, skrčený nedospelý jedinec, orientovaný SZ-JV (*Macháček – Pleterski 2000, Abb. 3; Dostál 1982, 138, 145, obr. 1*). Obidvaja jedinci sú zaradení do vekovej kategórie infans II.

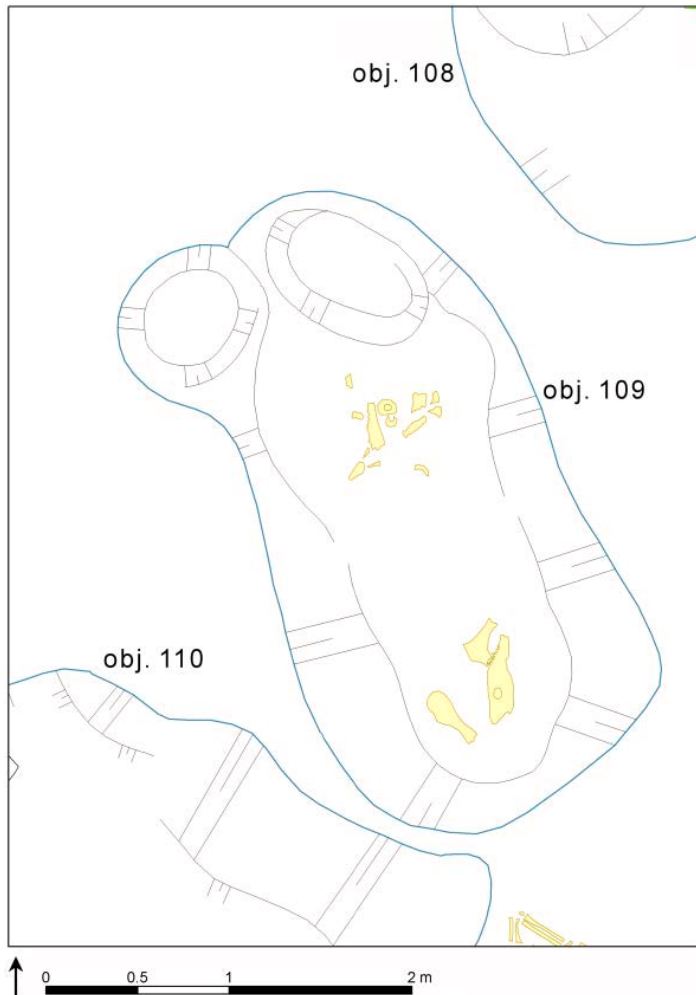
Zároveň sa na odokrytej ploche nachádzal objekt kolovej konštrukcie – obj. 28, ktorý je interpretovaný ako pohanské slovanské kultisko (viď nižšie). Zviera z obj. 10 bolo vzdialené od kruhového „kultiska“ 10,3 m smerom na severozápad. Konská kostra z obj. 65 sa nachádzala od obj. 28 cca 50 m smerom na juhozápad.

2.2. Lesná škôlka, obj. 109, nález medzi obj. 109 a 110, obj. 270

Obj. 109: pomerne veľký nepravidelný oválny objekt s nepravidelným konkávnym dnom, orientovaný na SSZ-JJV (360 × 180 × 35 cm). Kostí koňa sa nachádzali v dvoch výrazných zhlukoch pri severnej strane objektu. Kontext taktiež obsahoval pomerne značné množstvo uhlíkov (obr. 3).

Medzi objektmi 109 a 110 (nepravidelná oválna jama, orientovaná SZZ-JVV, 350 × 220 × 75 cm) bolo na úrovni podlažia uložené žriebä na pravom boku, s hlavou na východ a tlamou na sever. Nohy malo pokrčené pod telom (obr. 4).

Na rozdiel od Žiarového pohrebiska, v Lesnej škôlke pri objektoch 109 a 110 nemáme istotu, že išlo o intencionálne pohreby koní. Osteologický materiál zo záspy obj. 109 ešte nebol podrobne vyhodnotený, takže nie sú zatiaľ k dispozícii podrobné informácie o prípadných zásahoch na kostiach spôsobených spracovaním mäsa. Podľa celkovej nálezovej situácie – neanatomicke uloženie kostí

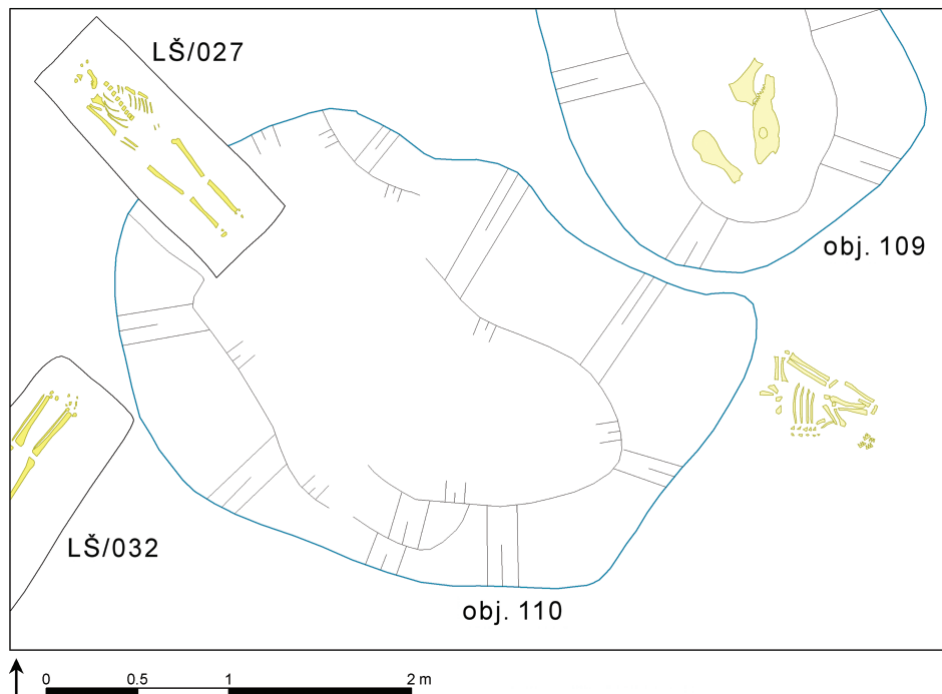

Obr. 3. Břeclav-Pohansko, Lesná škôlka, obj. 109.

v zásype objektu 109, prítomnosť (pohodenej?) kostry mláďaťa na úrovni začisteného podlažia medzi dvoma objektmi – je celkom pravdepodobné, že sa jednalo skôr o deponáciu kuchynského odpadu či zdochliny.

Avšak aj v tomto prípade sa v blízkom okolí vyskytli ľudské hroby, ba dokonca i pohreb skrčenca². Je však nutné podotknúť, že hroby v tomto mieste porušujú

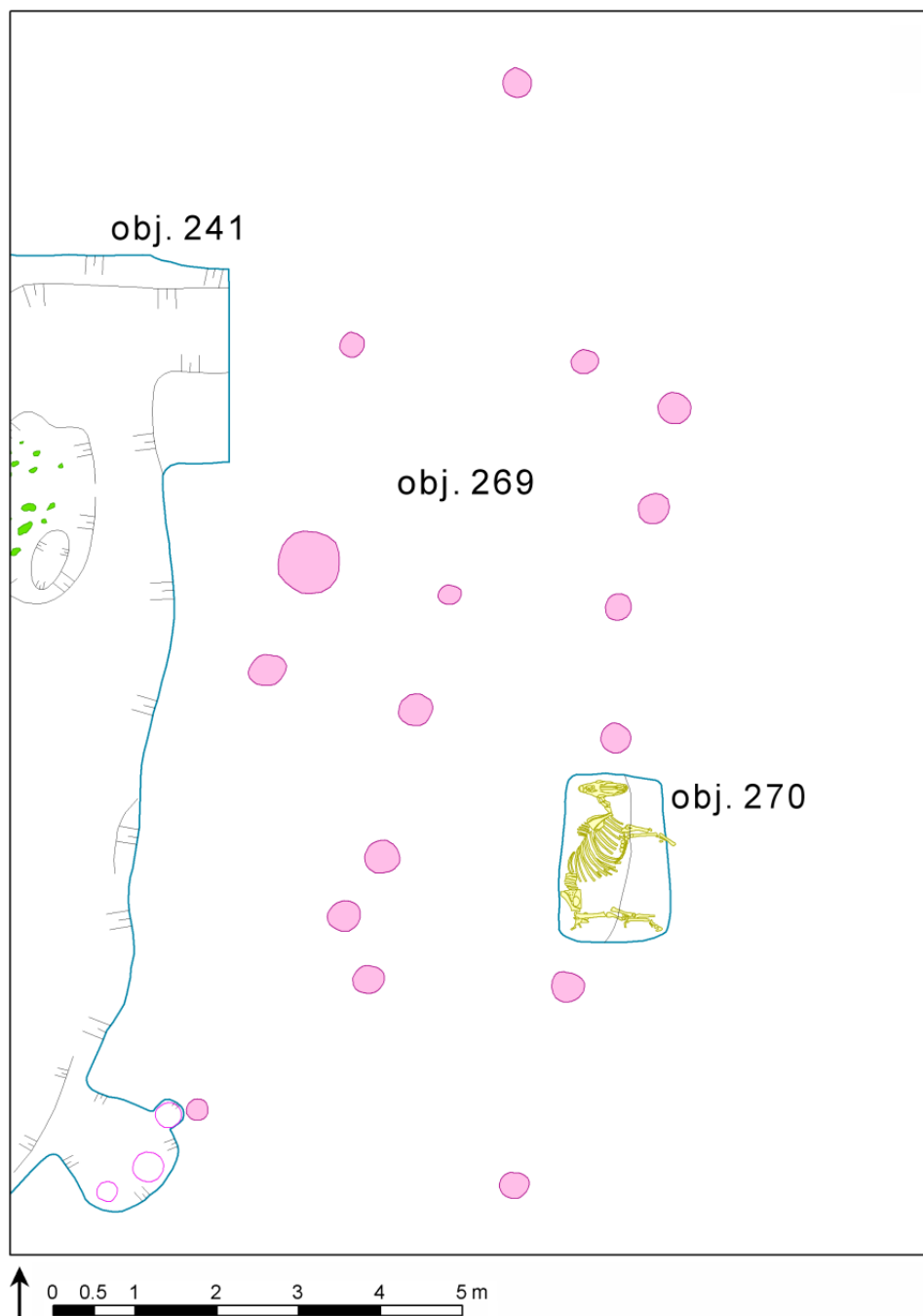
² Jedná sa o hrob LŠ/031 – dieťa (inf. II) orientované S-J, s tvárou namierenou k západu. Je tu ale opäť rozdiel od predchádzajúcich hrobov zo Žiarového pohrebiska, ktoré boli bez inventára. Jedinec z LŠ/031 bol vybavený tromi bronzovými náušnicami s uzlíčkami na spodnom oblúku a s plechovým trubičkovitým, vývalkovito členeným záveskom. Hrob sa nachádzal asi 6 m juhozápadne od konských kostier (Dostál 1982, obr. 7: 12–14; Dostál – Vignatiová 1981, obr. 16).

Obr. 4. Břeclav-Pohansko, Lesná škólka, obj. 109 a 110.

sídliskové objekty. Existuje teda oprávnený predpoklad, že objekty a konské kosti s hrobmi spolu chronologicky nesúvisia.

Obj. 270: celkom iná situácia je v prípade objektu 270 z Lesnej škólky. Nachádzal sa pri južnom okraji skúmanej plochy (Dostál – Vignatiová 1993, tab. 13). Objekt mal obdĺžnikový pôdorys (200 × 140 × 40 cm), orientovaný bol v smere S-J. Celý výkop vyplňovala kostra koňa, ktorá ležala na ľavom boku, hlava bola situovaná na sever (pysk na východ). Nohy koňa boli vystreté a opierali sa o východný okraj jamy. Pohreb koňa veľmi pravdepodobne súvisel so sústavou 16 stĺpových jám označovaných ako objekt 269. Stĺpové jamy vytvárali obdĺžnikový obrys o rozmeroch cca 10 × 4,5 m (s predsunutou jamkou na severe dokonca 13 × 4,5 m). Pozdĺžna os objektu je orientovaná severo-južným smerom. Pohreb koňa sa nachádzal „vo východnej stene“, zhruba medzi tretím a piatym metrom od pravého dolného rohu (juhovýchodný roh) predpokladanej nadzemnej stĺpovej stavby. Či je nadzemná stavba preskúmaná v úplnosti, nie sme dnes schopní povedať, pretože hranica preskúmanej plochy končí v tesnej blízkosti zachyteného pôdorysu. Na západnej strane od obj. 269 a 270 vyplňal priestor objemný objekt 241. Na severe je plocha prázdna a z východnej strany vo vzdialenosti 25 až 30 sa nachádzalo malé pohrebisko s piatimi hrobmi (Přichystalová 2011, obr. 4). Najbližší hrob LŠ/072 uchovával ostatky silne skrčenej ženy ležiacej na ľavom boku (vek 20–30 rokov). Hlavou bola orientovaná na SZZ. Jedinci v ostatných

Obr. 5. Břeclav-Pohansko, Lesná škólka, obj. 270.

hrobch ležali v štandardnej polohe naznak s natiahnutými končatinami, s výskytom ohnutej paže smerom do lona.

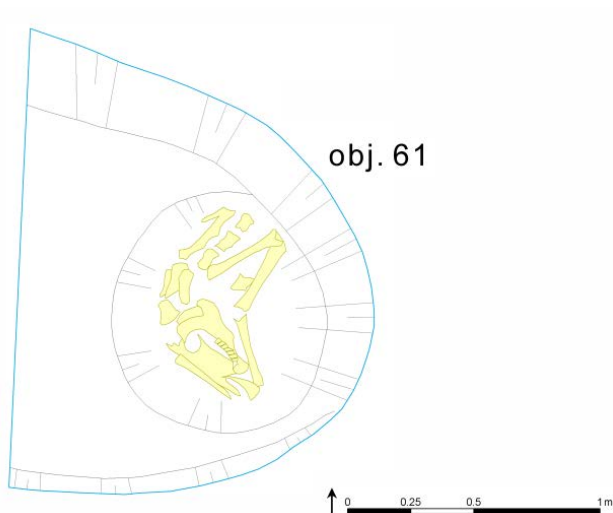
2.3. Lesný hrúd, H7 – LH/007

LH/007: jama obdĺžnikového pôdorysu ($189 \times 117 \times 28$ cm; *Danielisová 2003, tab. 11*). Orientovaná bola na SZ-JV. Kôň ležal na pravom boku s hlavou na severozápad a tlamou na juh. Rovnako ako kôň z obj. 65 zo Žiaroveho pohrebiska mal aj tento predné nohy skrčené pod hrud' a zadné natiahnuté pod celým telom. Pochovaný kôň mal okolo 5 rokov, robustnú stavbu kostry a neboli na nej badaateľné žiadne patologické zmeny. Výška v kohútiku bola stanovená na základe dĺžky dlhých kostí. Kôň z Lesného hrúdu mohol merať medzi 136,2 až 149,2 cm (*Chrzanowska – Krupska 2003, 209–210*).

Asi 9 m smerom na SSV od LH/007 sa nachádzal hrob skrčenca – LH/005. Ide o malé dieťa vo veku inf. I, čo je práve možnou príčinou skrčenia kostry. U malých dojčiat je pokrčenie končatín prirodzené (*Přichystalová 2011, Abb. 7*). Asi 13 m na SZ od pohrebu koňa bolo do výplne objektu 19 uložené v silne skrčenej polohe dieťa vo veku inf. II, orientované hlavou na SZ (*Přichystalová 2010, 141–144, obr. 4*).

2.4. Južné predhradie, obj. 61, obj. 230

Obj. 61: nález časti konskej kostry v oválnej jame označenej ako objekt 61 ($200 \times 140 \times 65$ cm) bol zachytený pri sondovaní odbuldozerovaného podložia a nachádzal sa v západnej časti veľkej plochy preskúmanej v 70tych rokoch 20.

Obr. 6. Břeclav-Pohansko, južné predhradie, obj. 61.

storočia (obr. 2, 6). Objekt, interpretovaný ako hrob koňa, bol situovaný medzi zemnicami 23 a 26. Oválna jama orientovaná V-Z smerom nebola podľa plánov dokopaná úplne. Fragment skeletu koňa ležal v misovitej zahĺbenine (95 × 85 cm) pri východnej stene objektu. Lebka bola nasmerovaná k juhu. Okrem crania sa zachovalo v anatomickej polohe niekoľko stavcov a jedna predná noha. Podľa fotografií je možné vysloviť názor, že zvyšok kostry v jame uložený nebol.

V priamej blízkosti objektu sa nenachádzal ani jeden regulárny hrob. Najbližšie hrobové celky sa nachádzali v medzikruží 14 až 35 m od objektu 61. Na juhozápade ležal hrob JP/052, na juhu JP/050, na juhovýchode JP/049 a smerom na severozápad sa nachádzal hrob JP/045 (obr. 2). Najbližšie bol k objektu položený dvojhrob JP/050, kde bola pochovaná dospelá osoba (zrejme žena) v skrčenej polohe na ľavom boku a z pravej strany sa k nej primýnalo dieťa (inf. II). Podľa DNA-analýzy by sa malo jednať o dievča (*Boberová – Drozdová 2011*). Bohužiaľ, hrob cez hrudnú oblasť zasiahla zisťovacia sonda, takže upresnenie polohy dieťaťa a hornej polovice tela dospelého jedinca je dnes nemožné. Obe kostry smerovali hlavou na SV. V hrobe JP/052, 20 m na juhozápad od obj. 61, bol uložený fragment kostry skrčenca. Dospelá žena ležala na pravom boku, hlava smerovala k SV. Dvadsaťdeväť metrov severozápadne sa nachádzal sondovaním porušený detský hrob JP/045, azda v skrčenej polohe (asi 9–10 ročný chlapec – inf. III; *Boberová*

Obr. 7. Břeclav-Pohansko, južné predhradie, obj. 230.

– *Drozdová 2011*), orientovaný na JV-SZ. O skrčenej polohe dieťaťa píše J. Vignatiová v terénnom denníku, podľa plánov je však presná poloha kostry neurčiteľná. Kostí dolných končatín sú zakreslené natiahnuté; fotografická dokumentácia chýba. Najďalej z vymenovaných hrobov (35 m) bol situovaný hrob JP/049, orientovaný Z-V. Bol v ňom pochovaný dospelý muž s výbavou jazdca.

Obj. 230: o rok neskôr než bol odokrytý obj. 61, teda v roku 1977, bol v strednej časti skúmanej veľkej plochy odokrytý objekt 230 (obr. 7; *Vignatiová 1992, tab. 89*). Nachádzal sa cca 190 m JVV od objektu 61. Mal pôdorys nepravidelného obdĺžnika orientovaného v ose SZ-JV (391 × 250 × 21 cm). V severozápadnej časti jamy sa nachádzala zahĺbenina nepravidelného tvaru o rozmeroch asi 160 × 140 cm, zapustená bola 23 cm od dna objektu. Výplň komplexu obsahovala črepy a zvieracie kosti. Kostra koňa nebola súčasťou objektu. K severovýchodnému rohu obj. 230 sa primkynala oválna jama (160 × 110 × 25 cm), orientovaná na SV-JZ. Konský skelet ležal v nej. Objekt samotný nebol očíslovaný či samostatne evidovaný. Zmienka o ňom je súčasťou dokumentácie o obj. 230. Tvar jamy a poloha kostry je zachytená na náčrte v písomnej dokumentácii a na dvoch fotografiách, plán sa nepodarilo nájsť.

Podľa fotografií je možné popísať polohu kostry. Kôň ležal na ľavom boku, lebku k severovýchodu (pyskom na juhovýchod). Predné nohy mal pokrčené pod hrudník a zadné nohy boli natiahnuté pod brucho. V takejto polohe boli uložené aj kone z LH/007 z polohy Lesný hrúd a z obj. 65 zo Žiarového pohrebiska (viď vyššie).

Objekt 230 sa spolu s konským skeletom nachádzal v priestore s riedkou sídelnou zástavbou (obr. 2). Asi 12,5 m severozápadne ležal obj. 227 a cca 11 m východným smerom od obj. 230 bol preskúmaný obj. 193. Obidvom komplexom J. Vignatiová (*1992, Přehled 1*) pridela hospodársku funkciu. Cca 13 m juhozápadne od obj. 230 sa vyskytol obj. 171, ktorý bol J. Vignatiovou označený ako „objekt/hrobová jama?“ Mal zhodnú orientáciu s obj. 230 a jeho zásyp obsahoval značné množstvo zvieracích kostí. Najbližší obytný objekt sa nachádzal zhruba 26 m severovýchodne (zemnica 233). V bezprostrednom okolí objektu neboli rozmiestnené žiadne hroby. Najbližší hrob JP/162 ležal 8,6 m severne. V osamotene situovanej a pomerne hlbkej jame (33 cm od skrytého podlažia) bolo pochované asi 3-ročné dieťa, bez inventára, v polohe naznak, hlavou orientované na juhozápad. Ďalšie hroby sa nachádzali 21,5 a 25,6 m na juhovýchod. Bližšie bol situovaný JP/151 – buldozerom poničená kostra asi 20–24 ročnej ženy (pohlavie určené pomocou DNA, *Boberová – Drozdová 2011*). Pôvodne zrejme ležela na chrbte, hlavou na juhozápad. O 4 m ďalej ležal hrob JP/150. V ňom bol pochovaný 35–40 ročný muž v skrčenej polohe na ľavom boku. Orientovaný bol opačne než jedinec z hrobu JP/151 – teda v smere SV-JZ. Zhruba 22 m juhozápadne od obj. 230 bol zdokumentovaný hrob JP/112. Išlo o detský hrob. Polohu kostry žiaľ nie je možné stanoviť. Väčšina skeletu asi sedemročného dieťaťa podľa hla dekompozícii. Podľa záznamov hrob neobsahoval žiaden inventár. Zvyšky crania a dlhých kostí ležali v juhovýchodnej časti hrobovej jamy, je teda možné, že dieťa bolo hlavičkou uložené smerom na juhovýchod.

3. Interpretácie jednotlivých nálezov na Pohansku

Nález konských kostier v sídliskovej štruktúre skúmanej na polohe Žiarové pohrebisko (obj. 10 a 65) je doposiaľ najpodrobnejšou analyzovanou a publikovanou situáciou z Pohanska, ktorá sa týka nálezov pohrebov koní (*Macháček – Pleterski 2000, Abb. 3*). Na základe rysovania spojnic a priesečníc medzi kruhovým kultovým objektom (obj. 28), hrobmi zvláštneho charakteru (ŽP/003 a ŽP/031; *Dostál 1982, 138, 145, obr. 1, 2*) a dvoma pohrebnými konskými skeletov zo zmieňovanej polohy vymodelovali J. Macháček s A. Pleterskim slovanské pohanské kalendárium orientované na smery vychádzajúceho slnka v čase zimného, letného slnovratu a jarnej, jesennej rovnodennosti (*Macháček – Pleterski 2000, Abb. 3*).

Stred kalendária podľa týchto autorov tvorí kruhový kolový objekt 28. Objekt sa skladal so stredového kôlu, okolo neho bolo osem kolových jám a celá kompozícia deviatich kôlov bola obklopená podkovou drobných kolových jamiek s otvorením na východnú stranu (*Dostál 1968; 1992*). Zvíra z obj. 10 bolo vzdialené od kruhového „kultiska“ 10,3 m smerom na SZ. Kónská kostra z obj. 65 sa nachádzala od obj. 28 cca 50 m smerom na JZ.

Spojením konskej kostry uloženej v obj. 10, centrálného kôla obj. 28 a hrobu skrčenca ŽP/003 vytvorili priamku nasmerovanú na východ slnka v dobe zimného slnovratu. Spojením koňa pochovaného v objekte 65 a stredového kôla kultového objektu vznikla čiara orientovaná na východ slnka počas letného slnovratu. Celému priestoru tak prisúdili zvláštny význam. Nie je však úplne doriešená chronologická zviazanosť zmieňovaných objektov, preto je celá konštrukcia postavená iba na možno náhodnom usporiadaní archeologických kontextov a smerovaní priamok k významným dátumom slnovratov a rovnodenností.

Pokiaľ navrhovaný model pohanského slnečného kalendária na Žiarovom pohrebisku nezavrhneme (*Macháček – Pleterski 2000, Abb. 3*), tak po predĺžení priesečnice [kôň/obj. 10 → kultový objekt 28 → skrčenec-ŽP/003] smerom na JV, po 120 m narazíme na vyššie popisovaný konský hrob LH/007 z Lesného hrúdu. Skrčenec z obj. 19 je taktiež umiestnený na tejto línii. Je to náhoda či zámer?

Vychádzajúc z premisy, že pre vysvetlenie významu intencionálneho pohrebu koňa je dôležité sledovať jeho uloženie, orientáciu, prípadne blízky výskyt zvláštnych objektov či detských skrčencov, vytvorili sme si jednoduchú tabuľku, kde by sa mali potvrdiť alebo aj nie určité opakujúce sa javy. Tieto javy by nám potom mali priblížiť pochopenie zvláštneho rituálu zámerného ukladania koní v blízkosti ľudských sídelných areálov. Z hodnotenia sme vynechali zvyšky konských kostier z obj. 109 a z blízkosti obj. 110 v Lesnej škôlke, pretože sú isté pochybnosti o intencionalite rituálneho uloženia koní.

Už pri zbežnom zhodnotení informácií z tab. 1 vyplýva viac rozličností než spoločných znakov. Pre nálezové celky obj. 61, obj. 230 z JP, obj. 10, obj. 65 zo ŽP, obj. 270 z LŠ a hrob LH/007 z LH sa objavujú niektoré spoločné prvky. No sú tam patrne aj rozdiely, ktoré môžu svedčiť, že rituálne uloženia koní na Pohansku nemali rovnaký dôvod.

	O61/JP	O230/JP	O270/LŠ	O10/ŽP	O65/ŽP	LH/007
Poloha koňa	P bok	Ľ bok	Ľ bok	P bok	Ľ bok	P bok
Orientácia hlavy koňa	J	SV	S	JZ	SZ	SZ
Smerovanie pysku koňa	JV	JV	V	V	SV	J
Skelet koňa celý	nie	áno	áno	nie	áno	áno
Vzdialenosť kôň → najbližší skrčeneč	14–29 m	25 m	25 m	30 m	15 m	13 m
Smer línie kôň → najbližší skrčeneč	SZ/JZ/JJV	JV	V	JV	JV	SZ
Orientácia skrčeneča	SV-JZ (2×) JV-SZ	SV-JZ	SZZ-JJV	JV-SZ	SZ-JV	SZ-JV
Výbava skrčeneča	0	0	0	0	0	0
Vek a pohlavie skrčeneča	inf. II / dosp / dosp + inf. II	mat. I / muž	ad. I / žena	inf. II	inf. II	inf. II

Tab. 1. Břeclav-Pohansko. Objekty s nálezom intencionálne uloženého skeletu koňa.

V štyroch objektoch boli objavené kompletne kostry koní, v dvoch objektoch iba ich časti (v objekte 10/ŽP chýbali zadné nohy). U celých kostier koní môžeme hovoriť ako o pohreboch v pravom zmysle slova, aj keď v prípade koňa z obj. 270 z Lesnej škôlky sa ponúka lákavá interpretácia základovej obete (porovnaj napr. *Gediga 1970, 135, ryc. 22³*). U nekompletných skeletov ide pravdepodobne o pozostatok kultových rituálov.

Kone boli uložené na pravom i ľavom boku. U kompletných skeletov prevláda ľavý bok (3:1). Orientácie kostier nepárnokopytníkov boli nejednotné. Istá systematická sa dá vysledovať v smerovaní pysku zvierat, tam prevláda orientovanie smerom k východu v rozpätí SV-V-JV. Výnimkou je kôň z Lesného hrúdu, ktorý hľadá priamo k juhu. Fakt, že boli kone ukladané, aby mohli „pozorovať“ slnko pri východe či v jeho najväčšej dennej sile, je veľmi zaujímavý a možno má svoj význam.

Pozoruhodný je opakujúci sa jav výskytu hrobu človeka v skrčenej polohe v blízkosti pohrebov koní. Hrob skrčeneča sa od skeletu koňa objavuje vo vzdialenosti od 15 m do 30 m. V štyroch prípadoch zo šiestich sú v hroboch pochované deti bez inventára vo vekovej kategórii infans II. Trochu zložitejšia je situácia okolo obj. 61 na južnom predhradí, kde sa pomerne neďaleko od neho vyskytli tri hroby obsahujúce pochované telo v skrčenej polohe. Hrob JP/052 ukrýval dospelú ženu. Pri hrobe JP/045, aj keď ide o detský pohreb bez výbavy, nie je preukázaná skrčená poloha tela bez pochybností; vek dieťaťa spadá do kategórie infans III. Zostáva nám dvojhrob žena s dievčaťom – JP/050. Jedinci sú orientovaní v smere JV-SZ, dieťa je zaradené do vekovej skupiny infans II. Hrob sa

³ Pri výskume ranostredovekej mestskej aglomerácie Ostrówiek-Opole bola pod domom 58 z 12. storočia odkrytá pod základovým trámom lebka koňa. B. Gediga (1970) dáva nález do súvisu z predkresťanskou vierou slovanského obyvateľstva. Pod základmi domov na Ostrówku boli objavené napr. aj deponácie drevených nádob alebo lebka hovädzieho dobytká.

však odlišuje prítomnosťou výbavy, pri fragmentoch detskej lebky bola nájdená bronzová náušnička.

Zaujímavé je aj zistenie, že spojnica medzi kostrou koňa a kostrou človeka korešponduje v piatich prípadoch pri malých odchýlkach s azimutom východu slnka v čase zimného slnovratu. Či je výskyt pohrebov skrčencov a pohrebov koní na sebe z nejakého dôvodu závislý a teda nenáhodný, bude nutné preveriť porovnávaním väčšieho počtu analogických nálezových situácií.

4. Intencionálne uloženia pozostatkov koní na iných ranostredovekých lokalitách

S pohrebními koní na regulárnych pohrebiskách, respektíve s uloženiami konských kostier či ich častí do sídliskových objektov sa stretávame v európskom prostredí už od doby sťahovania národov a tento zvyk je archeologicky doložitelný ešte v 11. (menej v 12.) storočí. Nejde o žiaden masívny jav, ale v časovom intervale od 5. do 11. storočia sa intencionálne uložené skelety koní vyskytujú ako na pohrebiskách, tak i na sídliskách po celej Európe (*Ambros – Müller 1980, 10–15; Müller-Wille 1970–1971, 199–122; Staššiková-Štukovská 2001, 376–378; Ungerman 2007, 65–66*).

Na pohrebiskách ide o pohreb koňa ako taký. Kone boli ukladané buď vedľa človeka či do samostatných jám zasadených do rámca pohrebiska. V západnej Európe je zvyk konských pohrebov pomerne častý na merovejských, karolínskych aj otónskych pohrebiskách (*Müller-Wille 1970–1971, 122–158*). Hroby koní dodržiujú koncept pohrebiska, sú včlenené medzi ľudské hroby bez výraznejšej súvislosti s nejakým konkrétnym hrobom ľudského jedinca (napr. pohrebisko Marktobendorf, *Kokkotidis 1999, Abb. 40*). V niektorých prípadoch je naviazanie na hrob (väčšinou mužský) evidentné (napr. pohrebisko Unterthürheim, *Kokkotidis 1999, Abb. 57*). Inde zas tvoria pohreby koní v štruktúre pohrebiska výrazné zoskupenia (napr. pohrebisko Giengen, *Kokkotidis 1999, Abb. 26*). Dôvody, prečo boli kone pietne ukladané na pohrebiskách, by sa dali rozdeliť do dvoch základných interpretačných modelov: 1) pohreby koní boli súčasťou magických rituálov uspokojujúcich bohov a dopriavajúcich mŕtvym pokoj na onom svete; 2) pochovaný kôň mal funkciu milodaru, ktorý prináležal určitému postaveniu člena v spoločenstve. Bádateľia sa klonia pre obdobie raného stredoveku viac ku druhej možnosti (*Müller-Wille 1970–1971, 189; Hornig 1993, 117–137; Ungerman 2007, 66*).

Rovnako sú hodnotené aj pohreby koní nachádzané v hrobách na avarských (slovansko-avarských) a staromaďarských pohrebiskách (*Garam 1995, 171–172; Ambros – Müller 1980, 10–15*). Uvažuje sa o nich ako o majetku zomrelých a zároveň ako o doklade príslušnosti k určitej spoločenskej triede. M. Hanuliak (2004, 119–120) dokonca pre obdobie vyznievania výskytu militárií a opaskových garnitúr v hrobách na slovansko-avarských nekropolách uvažuje o prítomnosti koňa v hrobovom celku ako o možnom svedectve profesie zomrelého. Na

slovanských pohrebiskách, mimo regióny so silnou kultúrnou avarskou zložkou, je koň v hrobe evidovaný iba sporadicky a jeho výskyt je dávaný do súvisu prevažne so staršou fázou stredohradištného obdobia (Dolní Věstonice, Nemilany, Borovce, Abrahám - Komárov všíok, Bojničky - Staré háje, Michal nad Žitavou, Nitra-Zobor; *Ungerma* 2007, 63; *Danielisová* 2003; *Staššíková-Štukovská* 2001, 376–378; *Hanuliak* 2004, 118).

Zložitejšie je hodnotenie nálezu konskej kostry či jej častí v stredohradištnom sídliskovom kontexte, kedy je zviera uložené buď do samostatnej jamy, alebo do objektu, ktorý je pre deponovanie skeletu využitý druhotne. Pokiaľ sa na sídlisku vyskytujú v blízkosti pochovaného koňa ešte iné hroby s ľudskými ostatkami, je možné existenciu konského hrobu dať do súvisu s pohrebnými zvyklosťami, kde samostatne uložený koň plnil funkciu „pridruženého“ milodaru (*Hanuliak* 2004, 119; *Ungerma* 2007, 65–66). O tejto eventualite však môžeme uvažovať iba teoreticky a trochu špekulatívne. Pre solídnu analýzu máme málo nálezov.

Intencionálne uloženia konských kostier na sídliskách mohli mať súvis s obeťami, s posvätnosťou miesta, s predkresťanskými tradíciami žehnajúcich alebo ochraňujúcich rituálov. V literatúre sú známe náleziská zo strednej a severnej Európy interpretované ako obetné miesta, kde sa našli (okrem iného) aj časti kostier koní (*Müller-Wille* 1970–1971, 180–185). Tieto lokality sú sústredené hlavne mimo sídliskové areály – na zvláštnych miestach, ako sú močariská, pramene, studničky alebo výrazné terénne útvary a ich väčší výskyt je zaznamenaný hlavne pre dobu rímsku a dobu sťahovania národov. Pre raný stredovek je zaujímavý nález z včasomerovejského pohrebiska Oberwerschen, kde boli opodiaľ skupiny ľudských hrobov odokryté tri jamy kruhového a oválneho pôdorysu s konskými lebkami a metapodiami. Situácia v jame B je veľmi podobná nálezu z objektu 61 z južného predhradia na Pohansku – v oválnej zahĺbnine je lebka na ľavom spánku obrátená čeľusťou na juh a časť prednej končatiny v anatomickom poradí kostí (*Müller-Wille* 1970–1971, *Abb.* 65: 4).

Z nášho územia mali možno podobný charakter objekty s časťami konských kostier z lokality Dolní Věstonice - Nová štěrkovna a z Mutěnic. Z Dolných Věstoníc je predbežne publikovaný nález kruhovej jamy (obj. 267) zo zvyškami hornej časti skeletu koňa (*Měřínský* 1980, *tab.* 14). Druhý podobný objekt obsahoval kostru tura (obj. 200)⁴.

Výskum Z. Klanicu (2008, 117, *foto* 12; 227–228) v Mutěniciach zachytil okrúhlu plytkú jamu datovanú do predveľkomoravského obdobia – obj. 140, kde boli uložené lebka a pod ňou dolné končatiny z koňa v anatomickom poriadku. V odbornej tlači sú podobné nálezy interpretované ako pravdepodobný pozostatok zvláštnych pohrebných zvykov ovplyvnených kultúrou nomádov z východu či ako možný doklad obradov zabezpečujúcich úrodu, plodnosť a dobré časy

4

Súčasťou náleziska, okrem slovanských komplexov, boli aj objekty zaradené do neolitu, eneolitu, staršej doby bronzovej, do doby popolnicových polí a taktiež aj fragmenty osídlenia z doby rímskej. Príslušnosť objektov s neúplnými zvieracími kostrami ku ranému stredoveku nie je teda bez výhrad (*Měřínský* 1980).

(Müller-Wille 1970–1971, 188; Klanica 2008, 227–228). Z. Měřínský (1980, 108) interpretuje objekty z Dolných Věstoníc ako deponáciu odpadu.

Na Pohansku bol urobený pokus zaradiť objavené kónské pohreby do kontextu solárneho kalendára, tak dôležitého pre agrárnu spoločnosť, pre ktorú je zásadné sledovanie významných predelov pri striedaní ročných období (*Macháček – Pleterski 2000*). To konvenuje s druhým interpretačným modelom vysvetľujúcim výskyt zámerne uložených skeletov koní či ich častí na sídliskách.

Slovania obecné svoj kult sústreďovali do vyhradených areálov pod otvorené nebo, do posvätných hájov. Obrady boli často sústreďované do kruhových obeťísk s centrálnym kólom – idolom (*Váňa 1990, 151, 159, 164*)⁵. V týchto otvorených sakrálnych priestoroch sa konali obrady spojené s každodenným životom či so zvláštnymi príležitosťami, akými boli napr. významné sviatky spájané s božstvom, s kalendárom alebo s prechodovým rituálom. Niektoré svätyne mali nadregionálny význam, iné boli určené pre obyvateľov malej osady. Určité rituály u Slovanov boli spojené so symbolikou zvierat. Významným zvieratom v predkresťanskom slovanskom náboženstve bol tiež kôň.

Z písomných správ z 10. až 12. storočia je jasne doložitelná dôležitá funkcia koňa v kulte spojenom s bohmi Svarogom-Svarožicom-Radegastom a Svantovítom (*Beranová 1988, 221–225; Dětmar z Merseburku, 172–174; Helmold, 84–85, 163–165*). Posvätný kôň bol významným atribútom vojnových a solárnych kultov. Nezameniteľnú funkciu plnil pri vešteckých rituáloch. Mal taktiež apotropaický účinok, čo dokazujú nálezy amuletov v podobe koní, nálezy pochovaných skeletov alebo len lebiek v sídelných areáloch rozličného charakteru (*Váňa 1990, 147; Profantová – Profant 2000, 113–116; Měřínský 2002, 561–563*). Na južnom predhradí bola v zásype objektu 231 objavená opracovaná, oleštená kosť z koňa (os carpale tertium sin.) s otvorom. Prevrtaná kosť mohla slúžiť ako ochranný amulet (*Švecová 2000, 73, obr. 2: 4*).

Najbližšie okolie objektov 61 aj 230 je voľné. Sídlisková štruktúra bola v ich blízkosti naozaj riedka. Je preto možné, že miesto bolo nejakým spôsobom označené – vymedzené. Stopy po ohradení neboli identifikované. Ponúka sa eventualita živého plotu či výskytu veľkých stromov (*Miš 1997, 116–118*). Pokiaľ by sme uvažovali o tom, že na Pohansku objekty ukrývajúce zámerne uloženia koňa či jeho častí (lebka, nohy) a hroby skrčených detí spolu súviseli, mohli by označovať nejaký zvláštny areál, vhodný pre občinné rituály. Vytvárali by tak akési „kaplnky pod holým nebom“, prístupné pre všetkých členov komunity. Veľmi pravdepodobne by sa pri nich odohrávali obrady súvisiace s obnovou plodivej sily polí alebo ochranné rituály zabezpečujúce jednotlivca i celú pospolitosť.

Nálezovej situácii z Pohanska (hlavne objektu 269 a 270 z Lesnej škôlky) možno zodpovedá objav z neďalekých Mikulčíc. Ako kultový areál, kde boli odkryté tri kostry koní, je z literatúry známy komplex z polohy Klášteřisko (*Klanica*

⁵ Slovanské svätyne v pravom zmysle slova sú od nášho územia posunuté v priestore aj v čase. Sústreďujú sa v polabsko-pobaltskej oblasti a správy o nich prinášajú písomné pramene prevažne z 10.–12. storočia (*Váňa 1990, 151–158*).

1985, 534; Kavánová 1999, 102–104, 109–111, obr. 15). Obdĺžnikový objekt, vymedzený žľabmi po ohradení, je orientovaný takmer V-Z smerom a v jeho východnej časti boli objavené dva konské skelety. Tretí kôň ležal mimo ohradu, cca uprostred kratšej východnej steny. Z. Klanica i B. Kavánová dávajú objekt do súvislosti s kultom podobným tomu, ktorý bol prevádzaný vo svätyniach, ako boli napr. v Groß Raden alebo v Oldenburgu – teda spojenými so solárnymi a vojnovými božstvami (*Schuldt 1976, 14, Abb. 6; Gabriel 1988, 69–73, Abb. 5; Herrmann 1970, 65–66*). Z. Klanica datuje počiatok výstavby kultovej ohrady do predveľkomoravského obdobia. B. Kavánová mu neoponuje a koniec fungovania obradiska dáva niekde do druhej polovice 9. storočia.

V novšej odbornej literatúre sa však na základe revízneho štúdia dokumentácie objektu 28/18 z Mikulčíc – Klášteřiska (Kostelca) objavuje nové vyhodnotenie tvaru, funkcie aj chronologického zaradenia diskutovaného objektu (*Hladík 2010, 117–118, Abb. 7–10*). Z uvedených novopublikovaných faktov vyplýva, že stavba patrí medzi najstaršie pozostatky sídelnej aktivity Slovanov na tejto polohe a hroby i uloženia koní sú mladšie a s existenciou stavby nemajú žiadnu reláciu. Pretože ide o najstaršiu vrstvu osídlenia, objekt bol mnohokrát narušený mladšími zásahmi, a preto je presná rekonštrukcia pôvodného tvaru problematická. Rovnaké výsledky sú uvádzané aj pri pokuse o stanovenie pôvodnej funkcie objektu.

Objekty s intencionálnymi uloženiami koní z Břeclavi-Pohanska nie sú súčasťou takto komplikovaných stratigrafických situácií. Datované sú len rámcovo do priebehu 9. storočia s dôrazom na jeho druhú polovicu a pri objektoch zo Žiarového pohrebiska je možné uvažovať o neskoroveľkomoravskom období.

5. Zhrnutie

Na hradisku Břeclav-Pohansko bolo celkovo identifikovaných osem uložení skeletu koňa alebo jeho častí. Päťkrát bola objavená celá kostra koňa. V jednom prípade išlo o kostru žriebätko, u ktorej ale nie je istota o intencionalite uloženia (kostra mláďaťa medzi obj. 109 a 110 v Lesnej škôlke). U štyroch deponácií niet pochýb o zámernom pochovaní mŕtvol koní: objekty 230/JP, 270/LŠ, 65/ŽP a nález z Lesného hrúdu označený hrobovým číslom 7 (LH/007). V troch prípadoch sa našli neúplné konské kostry. Skeletu z obj. 10/ŽP chýbali zadné nohy a v obj. 61/JP boli uložené len lebka s časťou chrbtice a časti predných nôh. Napriek chýbajúcim kostiam je možné popísané situácie označiť za intencionálne uloženia konských kostí. Nie tak v prípade objektu 109/LŠ, kde na dne jamy bohatej na uhľíky a iné zvieracie kosti boli odokryté dve väčšie kumulácie konských kostí bez akéhokoľvek náznaku anatomického usporiadania, ktoré by naznačovalo, že by azda mohlo ísť o sekundárne premiestnenie skeletu vplyvom postdepozičných procesov. Tu zrejme išlo o kuchynský odpad. Kostru žriebätko odokrytú na úrovni začisteného podlažia medzi objektami 109/LŠ a 110/LŠ je možné interpretovať

ako deponáciu uhynutého kusu. Takže medzi zámerné uloženia pozostatkov koní je zaradených 6 nálezových situácií, ktoré však majú odlišné nálezové okolnosti.

Lebka koňa s fragmentom postkranialneho skeletu z obj. 61/JP je pravdepodobne pozostatkom predkresťanských tradícií žehnajúcich či ochraňujúcich obetných rituálov. Objekt 230/JP s výklenkom, kde bol pochovaný celý kôň, nie je možné jednoznačne interpretovať. Môže sa jednať o obyčajné pochovanie zvierat'a, ktoré už doslúžilo. Objekty 10/ŽP a 65/ŽP sú spájané s existenciou vymodelovaného slovanského pohanského kalendária v polohe Žiarové pohrebisko. Objekty však nie sú rovnaké. V prípade obj. 65 je kostra koňa natesno uložená do oválnej jamy v polohe, ktorá sa vyskytla aj na Lesnom hrúde (LH/007), na južnom predhradi v obj. 230 či na pohrebisku v Nemilanoch (okr. Olomouc) – skrčené predné nohy a zadné natiahnuté pod bruchom. Nález jasne ukazuje, že uloženie koňa sledovalo určitý zámer. Skelet z obj. 10/ŽP sa našiel v pomerne veľkom nepravidelnom objekte s nepravidelným dnom. Nie je vylúčené, že pri ďalšom výskume problematiky konských pohrebov bude tento nález preklasifikovaný ako deponácia mršiny. Veľmi zaujímavý je objav úplnej konskej kostry z Lesnej škôlky – obj. 270/LŠ. Mohlo by sa jednať o základovú obeť ku rozsiahlej povrchovej stavbe stĺpovej konštrukcie, u ktorej môžeme predpokladať zvláštnu funkciu (svätyňa?, občinový dom?).

Aj keď sledovanie fenoménu intencionálneho ukladania pozostatkov koní v kontexte sídliskového či funerálneho areálu, skôr než prínos jasných odpovedí, množí len ďalšie otázky, predsa môžeme na záver predložených úvah na základe archeologického výskumu potvrdiť zlomkovité informácie vychádzajúce z písomných prameňov. A to, že kôň, jeho symbolika, úloha v mýtuse, jeho ochranná sila a spoločenská funkcia zastávali v živote Slovanov žijúcich v období 9. až 11. storočia neoddeliteľnú zložku každodenného života – v jeho profánnom i sakrálnom rozmere.

Literatúra

- Ambros, C. – Müller, H.-H. 1980:* Frühgeschichtliche Pferdeskelettfunde aus dem Gebiet der Tschechoslowakei. *Archaeologica Slovaca Fontes XIII.* Bratislava.
- Cooper, J. C. 1986:* Lexikon alter Symbole. Leipzig.
- Beranová, M. 1988:* Slované. Praha.
- Boberová, K. – Drozdová, E. 2011:* DNA-Based Sex Determination in Children and Undeterminable Skeletal Remains from the South Outer Precincts (Pohansko near Břeclav). In: Macháček, J. – Ungermaň, Š. (Hrsg.), Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Studien zur Archäologie Europas 14. Bonn, 155–161.
- Danielisová, A. 2003:* Rituální pohřby koní v raném středověku. Brno (rkp. seminárnej práce, uložená na ÚAM FF MU Brno).
- Dětmar z Merseburku:* Kronika. Praha 2008 (preklad B. Neškudla a J. Žytek).
- Dostál, B. 1968:* Slovanské kultovní místo na Pohansku u Břeclavi? (K interpretaci kůlového objektu č. 39), *Vlastivědný věstník moravský XX*, 3–25.
- Dostál, B. 1982:* Drobná pohřebišťe a rozptýlené hroby z Břeclavi-Pohanska, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské university E 27*, 135–209.

- Dostál, B. 1992:* K pohanství moravských Slovanů, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity C 39, 8–17.
- Dostál, B. – Vignatiová, J. 1981:* Břeclav – Pohansko 1979 (okr. Břeclav), Přehled výzkumů 1979, 37–39.
- Dostál, B. – Vignatiová, J. 1993:* Břeclav – Pohansko 1990 (okr. Břeclav), Přehled výzkumů 1990, 87–89, 165–163.
- Gabriel, I. 1988:* Zur Innenbebauung von Starigard/Oldenburg, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 69, 55–86.
- Garam, É. 1995:* Das awarenzeitliche Gräberfeld von Tiszafüred. Cemeteries of the Avar period (567–829) in Hungary 3. Budapest.
- Gediga, B. 1970:* Początki i rozwój wczesnośredniowiecznego ośrodka miejskiego na Ostrówku w Opolu, *Slavia Antiqua* XVI, 105–144.
- Hanuliak, M. 2004:* Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9. – 10. storočí na území Slovenska. Nitra.
- Helmold:* Helmolda kněze buzovského Slovanská kronika. Praha 1947 (preklad K. Vrátný).
- Herrmann, J. 1970:* Feldberg, Rethra und das Problem der Wilzischen Höhenburgen, *Slavia Antiqua* XVI, 33–69.
- Hladík, M. 2010:* Zur Frage der heidnischen Kultstätte in „Těšický les“ im Suburbium des Burgwalls von Mikulčice. In: Poláček, L. – Maříková-Kubková, J. (Hrsg.), Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle. Internationale Tagungen in Mikulčice VIII. Brno, 101–121.
- Hornig, C. 1993:* Das spätsächsische Gräberfeld von Rullsdorf, Ldkr. Lüneburg. Internationale Archäologie 14. Buch am Erlbach.
- Chrzanowska, W. – Krupska, A. 2003:* Archäozoologische Analyse der Pferderbestattungen aus Mikulčice und Břeclav-Pohansko. In: Poláček, L. (Hrsg.), Studien zum Burgwall von Mikulčice V. Brno, 209–214.
- Kavánová, B. 1999:* Mikulčice – sídliště na „Klášteřisku“, Přehled výzkumů 40 (1997–1998), 65–125.
- Klanica, Z. 1985:* Mikulčice-Klášteřisko, Památky archeologické LXXVI, 474–539.
- Klanica, Z. 2008:* Mutěnice-Zbrod. Zaniklé slovanské sídliště ze 7.–10. století. Brno.
- Kokkotidis, K. G. 1999:* Von der Wiege bis zur Bahre. Untersuchungen zur Paläodemographie der Alamannen des frühen Mittelalters. Köln (Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität zu Köln, <http://kups.uni-koeln.de/1200>).
- Kmeťová, P. 2011:* Deponovanie koní na pohrebiskách z halštatskej doby v priestore Karpatskej kotliny. Bratislava (nepublikovaná dizertačná práca, Filozofická fakulta UK Bratislava).
- Macháček, J. – Pleterski, A. 2000:* Altslawische Kultstrukturen in Pohansko bei Břeclav (Tschechische Republik), *Studia Mythologica Slavica* 3, 9–22.
- Měřínský, Z. 1980:* Pokračování záchranného výzkumu v nové štěrkovně n. p. Ingstav u Dolních Věstonic, Přehled výzkumů 1977, 108–109.
- Měřínský, Z. 2002:* České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I. Praha.
- Miš, A. L. 1997:* Przedchrześcijańska religia Rugian, *Slavia Antiqua* XXXVIII, 105–149.
- Müller-Wille, M. 1970–1971:* Pferdegrab und Pferdeopfer im frühen Mittelalter, Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 20–21, 119–248.
- Podborský, V. 2006:* Náboženství pravěkých Evropanů. Brno.
- Profantová, N. – Profant, M. 2000:* Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Praha.
- Přichystalová, R. 2010:* Nerituálny pohreb muža z južného predhradia na Pohansku pri Břeclavi. In: Ungermaň, Š. – Přichystalová, R. – Šulc, M. – Krejsová J. (eds.), Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám. Praha, 139–150, 804–806.
- Přichystalová, R. 2011:* Die Bestattungen in Břeclav-Pohansko. Alte und neue Ausgrabungen. In: Macháček, J. – Ungermaň, Š. (Hrsg.), Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa. Studien zur Archäologie Europas 14. Bonn, 35–61.
- Schuldt, E. 1976:* Der altslawische Tempel von Gross Raden. Schwerin.

- Štaššiková-Štukovská, D. 2001:* Vybrané nálezy z pohrebiska v Borovciach z pohľadu začiatkov kostrového pochovávaní staromoravských a nitrianskych Slovanov. In: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřínský, Z. (eds.), *Velká Morava mezi východem a západem*. Brno, 371–388.
- Švecová, R. 2000:* Nálezy kostenej a parohovej industrie z predveľkomoravských a veľkomoravských sídlisk na Pohansku pri Břeclavi do roku 1995, *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity M 5*, 61–95.
- Ungermaň, Š. 2007:* Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích - Na pískách. Brno (dizertačná doktorská práca na FF MU Brno, http://is.muni.cz/th/18484/ff_d/text.pdf).
- Váňa, Z. 1990:* Svět slovanských bohů a démonů. Praha.

INTENTIONAL DISPOSAL OF A HORSE – A SACRIFICE OR A BURIAL? Some reflections based on findings from Břeclav-Pohansko

In European environment it is already since the Migration Period that we come upon intentionally deposited horse skeletons or horse burials in both usual graveyards and settlements. This custom is archaeologically provable still in the 11th–12th centuries. Horse burials either were part of magic rituals related to mythology or have served as an offering relevant to a specific social rank of the deceased. The presented paper reflects on how to interpret six examples of intentionally disposed horses within the settlement context in the area of the Břeclav-Pohansko stronghold by analysing the excavation findings, comparing them to similar early medieval findings published, and making use of hitherto knowledge on Slavic mythology and religiosity.

Intentional disposal of a horse within a residential area was detected in several locations (Figs. 1, 2) examined within the Great Moravian stronghold at Břeclav-Pohansko (*Přichystalová 2011, 34–38*). Inside the fortification, horse burials were unearthed in the locations called Cremation Graveyard (ŽP), Forest Nursery (LŠ), and “Lesní hrúd” (LH). Intentionally deposited horse bones outside the fortification were found in the Southern Suburb (JP) (Figs. 3–7; *Danielisová 2003, tab. 11, tab. 12; Macháček – Pleterski 2000, Abb. 3*).

At the Břeclav-Pohansko stronghold a total of eight intentionally deposited horse skeletons or skeletal parts were identified. In five cases an entire horse skeleton was found. In a single case there was a foal skeleton, in which, however, it is not clear whether or not it was deposited intentionally (skeleton of a young animal between features 109 and 110 in the Forest Nursery). Four intentional disposals of dead horses are beyond doubt: features 230/JP, 270/LŠ, 65/ŽP and a finding from “Lesní hrúd” labelled with grave number 7 (LH/007). In three cases incomplete horse skeletons were found. The skeleton from feature 10/ŽP missed hind legs, and in feature 61/JP only a skull, a part of the spine and parts of front legs were found. Despite the missing bones it is possible to consider the above-mentioned situations intentionally deposited horse skeletons. This is, however, not the case with feature 109/LŠ where two large accumulations of horse bones were found at the bottom of a pit rich in charcoal pieces and other animal bones. The pit was probably intended for disposal of kitchen waste.

Among intentionally deposited horse remains are thus six findings which, however, exhibit different finding conditions. The horse skull with a fragment of postcranial skeleton from feature 61/JP probably represent residues of pre-Christian traditions of blessing or protective sacrificial rituals. Feature 230/JP with a niche where an entire horse was buried cannot be clearly interpreted. It may be ordinary burial of an old retired animal. Features 10/ŽP and 65/ŽP are being associated with the existence of a Slavic pagan calendar in the location called Cremation Graveyard. The features, however, are not identical. The horse skeleton in feature 65 is squeezed into an oval pit in a position, which was also identified at “Lesní hrúd” (LH/007), in the Southern Suburb in feature 230, or in the graveyard at Nemilany (Olomouc Dist.) – front legs were bended and hind legs stretched under the belly. The finding shows clearly that the horse’s deposition targeted a specific goal. The skeleton from feature 10/ŽP was found in a relatively large irregular pit with uneven bottom. It is

not to rule out that in the course of further research on the problem of horse burials this finding will be re-classified to be a disposal of a horse carcass. Very interesting is the find of an entire horse skeleton in the Forest Nursery – feature 270/LŠ. It may have been a foundation sacrifice at a spacious aboveground wooden post structure, in which a specific purpose (sanctuary?, communal house?) can be supposed.

Even though following up the phenomenon of intentional disposal of horse remains in the context of a settlement or funeral area raises more and more questions instead of giving clear answers, basing ourselves on archaeological excavations we can finally confirm the fragmentary information based on written reports. Therefrom follows that the horse and its symbolical meaning, mythical role, protective power and social function represented – in its both profane and sacral dimension – an inseparable component in everyday life of the Slavs during the 9th to 11th centuries.

Fig. 1. Břeclav-Pohansko. An overview of locations in the stronghold area examined in the years 1959–2009. Legend: 1 – Ducal Manor; 2 – Forest Nursery; 3 – so-called Cremation Graveyard; 4 – “Lesní hrád”; 5 – Eastern Gate; 6 – excavation trench in front of the hunting lodge Zámeček; 7 – North-Eastern Suburb; 8 – Southern Suburb; 9 – fieldwalking with positive results; 10 – excavation trench at former pond; 11 – excavation trenches cutting through the fortification.

Fig. 2. Břeclav-Pohansko, Southern Suburb. Features containing horse skeletons are marked with black arrow.

Fig. 3. Břeclav-Pohansko, Forest Nursery, feature 109.

Fig. 4. Břeclav-Pohansko, Forest Nursery, features 109 and 110.

Fig. 5. Břeclav-Pohansko, Forest Nursery, feature 270.

Fig. 6. Břeclav-Pohansko, Southern Suburb, feature 61.

Fig. 7. Břeclav-Pohansko, Southern Suburb, feature 230.

Tab. 1. Břeclav-Pohansko, features with an intentional deposited horse skeleton.

Mgr. Renáta Přichystalová, Ph.D.
Ústav archeologie a muzeologie
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1
Brno 602 00
svecova@phil.muni.cz